

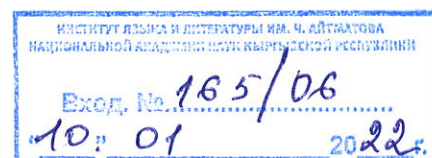
**Издениүүчү Эралиева Ырыс Сагынбекованын «Зайыр
Мамытбековдун адабий мурастары» деген темадагы 10.01.01 – кыргыз
адабияты адистиги боюнча филология илимдеринин кандидиаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясына
расмий оппоненттик**

П И К И Р

Кыргыз адабияттаануу жана жана дүйнөлүк адабияттаануу илиминде адабий сын жана котормо теориясы көп кырдуу өнүгүп келе жаткан илимий тармактардын бири болуп эсептелинет. Кыргыз адабий сынын жана котормосунун калыптанышы жана анын өнүгүшүн Касым Тыныстанов, Сыдык Карачев, Токчоро Жолдошев, Аалы Токомбаев, Кенешбек Асаналиев, Тазабек Саманчын, Качкынбай Артыкбаев, К.Бобулов сыяктуу классик адабиятчылардын ысымысыз элестетүү мүмкүн эмес. Ысымы аталган бул улуу инсандардын чыграмачылыгы, алардын кыргыз адабиятынын өнүгүшүнө кошкон салымы тууралуу бир кыйла эмгектер жазылып, илимий диссертациялар корголуп, атайы китепкана архивинин пайдубалы туруп калды деп айтсак жаңылышпайбыз. Мындай эмгектердин, тактап айтканда, кыргыз адабий сынынан салым кошкон адабияттаануучулардын эмгектери байма-бай талдоого алынып, аларга карата улам сын пикирлерди жараткан илимий иштердин жазылып турушу, кыргыз адабиятынын тарыхын дагы да байытып, дагы да өнүгүүсүнө шарт түзүп турары баарыбызга маалым.

«Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары» деген темада жазылган диссертация мына ушул максатта жазылган илимий эмгектердин бири болуп саналат. Заир Мамытбеков кыргыз адабий сынында, котормо теориясынын калыптануу жана өнүгүү жолунда өз орду, бар таланттуу инсан. Зайыр Мамтыбековдун адабий изилдөөсүнүн мазмунун «Манас» эпосу, Алыкул Осмоновдундун поэтикалык чыгармалары жана котормолору, япон ырларынын, орус классиктери менен батыш элдеринин поэзиясынын котормолору түзүп турат.

«Зайыр Мамытбековдун адабий мурастары» деп аталган диссертация кыргыз адабиятынын тарыхында, манас таануу илимининде, адабий сында, котормо теориясында өз орду бар инсандын чыгармачылыгы тууралуу жазылган.



Диссертациялык иштин актуалдуулугу Зайыр Мамытбековдун адабий мурастарын системалаштырып, анын эмгектерин иликтөөгө алып, ошону менен катар кыргыз адабияттаануунун жана ХХ кылымдын экинчи жарымынан кийинки котормонун өнүгүшүнө бүгүнкү күндөгү адабияттаануунун мыйзамченемдүүлүктөрүн эске алып, бүгүнкү адабияттаануунун өңүтүнөн карап баа бергендигинде.

Диссертациялык иш структуралык жактан Киришүүдөн жана **«Зайыр Мамытбековдун адабий процесстеги историографиясы»**, **«Манас» эпосу Зайыр Мамытбековдун салыштырма-аналитикалык изилдөөлөрүндө»**, **«Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгы жана котормочулук ишмердүүлүгү Зайыр Мамытбековдун изилдөөлөрүндө»**, **«Зайыр Мамытбековдун котормолорунда орус жана чыгыш классиктери: эквиваленттүүлүгү жана адекваттуулугу»** деп аталган 4 главадан, корутунду жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

Киришүүдө изилдөөнүн талабына ылайык Зайыр Мамытбековдун мурастарына жалпы обзор берилип, диссертациянын актуалдуулугун, изилдөөнүн предмети, илимий иштин жаңылыгы, изилдөөнүн максаты, милдеттери так көрсөтүлүп, илимий иштин илимий-теориялык жана практикалык мааниси ачылып берилген. Коргоого киргизилген жоболор менен катар изденүүчүнүн жеке салымынын мазмуну так көрсөтүлгөн.

«Зайыр Мамытбековдун адабий процесстеги историографиясы» деп аталган глава **«Зайыр Мамытбеков – ХХ кылымдын экинчи жарымындагы адабий процесстин көрүнүктүү өкүлү»**, **«Манастаануунун, адабий сындын, осмоновтаануунун, котормонун теориясы жана практикасынын историографиясы»** деп эки параграфка бөлүнгөн.

Биринчи параграфта Зайыр Мамытбеков 50-жылдардагы көрүнүктүү адабий сынчы катары каралып, анын 50-жылдардан 80-жылдардын ортосуна чейин илимий-изилдөө иштери менен жигердүү алектенип, бул убакыт аралыгында кыргыз адабиятынын теоретикалык проблемасына арналган 50 дөн ашык илимий иштерди жараткандыгын белгилеп өткөн. Бул илимий эмгектердин изилдөө объектисин Алыкул Осмоновдун поэтикалык чыгармалары жана котормолору, С.Карачев, Т.Сатылганов, В.Маяковский жана К.Сарыкулакованын революциялык ишмердүүлүгү түзүп тургандыгын жалпы айтып келип, аталган инсандардын чыгармачылыгына арналган ар бир эмгектердин жарыяланыш тарыхын бирден санап өткөн. Параграфтын темасы

айтып тургандай эле, Зайыр Мамытбековдун илимий эмгектеринин историографиясы кылдаттык менен, анын бир эмгеги калтырылбай баарын тегиз хронологиясы менен көрсөтүп берген.

«Манастаануу, адабий сын, осмоновтаануу, котормонун теориясы жана практикасынын историографиясы» параграфында, изденүүчү «Манас» эпосунунун ошол мезгилдеги изилдөө тарыхына, манаस्ताануучулардын илимий эмгектерине кенен токтолуп, алгачкы манаस्ताануучулардын эмгектери тууралуу баяндап, андан соң Зайыр Мамытбеков тарабынан изилдөөгө алынган манаस्ताануучулардын эмгектеринин бири калтырылбай толугу менен берилген. 20-50-жылдардагы адабий сынга дагы изилдөөчү жалпы обзор жасап келип, ошол мезгилдеги адабий сындын өнүгүшүнө токтолуу менен Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгына, анын котормолоруна Зайыр Мамытбеков тарабынан берилген бааны ачып берүү аракеттери менен жалпы историографиясына берип өткөн.

Биринчи главаны жыйынтып жатып, изденүүчү, Зайыр Мамытбековдун «Манас» эпосун изилдөөчү, Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгы, котормочу жана сынчы катары XX кылымдын экинчи жарымында адабий процесстин көрүнүктүү өкүлү катары баалап, Зайыр Мамытбековдун адабий мурасын адабий процесстин жетишкендиги катары караган.

«Манас» эпосу Зайыр Мамытбековдун салыштырма-аналитикалык изилдөөлөрүндө» деп аталган глава *«Манас» эпосунун алгачкы жазып алуу иштери Зайыр Мамытбековдун трактовкасында», «Манас» эпосунда чагылдырылган доорлордун мүнөздөмөсү», «Манас» эпосунун поэтикасы жана идеялык-эстетикалык мазмуну», «Манас» эпосунун баалуулуктарынын жана маданий-эстетикалык баасы»* деп төрт параграфка бөлүнүп, ар бир параграфтын аталышына карата изденүүчү теманы ачып берүүгө аракет жасаган.

«Манас» эпосунун алгачкы жазып алуу иштери Зайыр Мамытбековдун трактовкасында» деп аталган параграфтын объекти Зайыр Мамытбековдун Э.Абдылдаев менен биргеликте жазган «Манас» эпосун изилдөөнүн кээ бир маселелери», «Отражение жизни и борьбы киргизов эпосу «Манас» монографиялары каралып, илимий методологиянын негизи катары Р.Кыдырбаева, С.Мусаев, К.Х.Джидеева, К.Рысалиев, С.Шимеев, Ш.Акмолдоева, Е.Огнева, В.Виноградов сыяктуу улуттук жана чет элдик окумуштуулардын эмгектери алынган.

Өткөн жүз жылдыктын алтымышынчы жылдары Зайыр Мамытбековдун «Манас» эпосун изилдөөгө арналган көлөмдүү эмгектеринин бири үч бөлүктөн турган («Мажму-атут-товарих», «Чохан Валихановдун «Манастан» жазып алган эпизоду», В.В.Радлов жазып алган «Манастын» варианты) «Манас» до Октябрьской революции» аттуу «Манас» эпосун изилдөөнүн кээ бир маселелери» монографиясынын ичиндеги эмгегине токтолуп, изденүүчү Зайыр Мамытбеков тарабынан жүргүзүлгөн иликтөөнүн ар бир бөлүгүнө «Манас» эпосу тууралуу изилдөөчүлөрдүн эмгектерин өз алдынча кандай баа берип, кандай талдоого алгандыгына бирден токтолуп өткөн. Айталы, «Мажму атут-товарихтин» «Манаска» байланышкан окуяларын Сагымбай Орозбаков менен Саякпай Каралаевдин варианттарына салыштырып карап, алардын ортосундагы окшоштуктар менен айырмачылыктарга талдоо жүргүзгөндүгүнө токтолуп, ошону менен катар Зайыр Мамытбековдун «Мажму-атут-товарихтеги» салыштырууларды бул эмгек тууралуу изилдөө жүргүзгөн Е.Мозольков, У.Жакишев, О.Соороновдун изилдөөлөрү менен салыштырганы изденүүчүнүн теманы ачып берүүдөгү жандуу талдоо жасаганга жетишкен деп айтууга болот. Зайыр Мамытбековдун эпос тууралуу изилдөөсүнүн чыныгы жүзү, эпоско карата айтылган пикирлеринин баасы дал ушул окумуштуу-изилдөөчүлөрдүн эмгектери менен салыштыра карагандыгы менен так аныкталып ачылган.

Изденүүчү аталган эмгектин экинчи бөлүгү катары каралган эпостун Октябрь революциясына чейинки изилдөөсүндөгү Чохан Валиханов, В.Радловдордун изилдөөсүнө баа берген Зайыр Мамытбековдун пикирин алып чыгып, айрым учурларда бул Октябрь революциясына чейин манастануучулардын пикирлерине каршы чыккан учурларын да баса белгилеп өткөн, айталы Чохан Валихановдун «Дневник поездки на Иссык-Куль» күндөлүгү менен кенен таанышып чыккан Зайыр Мамытбеков окумуштуунун «Манас» эпосу менен терең тааныш эмес экендигин, Чохан Валиханов тарабынан чыгарылган жыйынтыктар менен макул эмес экендигин билдирген пикирлерин улам берип отурган. Зайыр Мамытбеков Чохан Валиханов тарабынан жазылып алынган тексттеги окуяларды Сагымбай Орозбаков менен Саякпай Каралаевдин, Кара ырчынын варианты менен салыштырууларынын баарын иреттеп көрсөтүп берген.

Изилдөөнүн объектиси болгон Чохан Валиханов менен В.Радлов тарабынан жазылып алынган тексттерге карата жүргүзүлгөн А.Кылычев, И.Веселовский, Ш.Акмолдоевлардын эмгектери менен салыштырып, алардын

иликтөөлөрүн катар коюп, жандуу талдоого жетишкен. Ошону менен катар изденүүчү Зайыр Мамытбековдун «Манас» эпосу тууралуу изилдөөсүн манастануу илиминин өнүгүшүнө кошкон салымы чоң окумуштуу катары аныктоого жетишкен.

«Манас» эпосунда чагылдырылган доорго мүнөздөмө» аталышындагы параграфта «Отражение жизни и борьбы киргизов в эпосе «Манас» монографиясын изилдөө объектиси катары алынган. Эпостогу доорго мүнөздөмө берип, жана анын идеялык-эстетикалык мазмунун, эпостун поэтикасын, стилин жана эпостун маданий-тарыхый баалуулугун кантип ачып бергендигин изденүүчү толук баяндайт. Зайыр Мамытбеков өзүнүн эпостогу чагылдырылган доорго берген мүнөздөмөсүн С.Киселев, В.Бутанаевдин эмгектерине таянуу аркылуу жыйынтык чыгаргандыгын белгилейт. Изденүүчү Зайыр Мамытбековдун эпостогу чагылдырылган доорлорго кандай мүнөздөмө бергендигине токтолуу менен катар, окумуштуу Р.Кыдырбаеванын изилдөөлөрү менен параллель коюп салыштырып, эки окумуштуунун иликтөөлөрүндөгү окшоштуктарды жана айырмачылыктарын алып чыккан. Зайыр Мамытбековдун текстологиялык анализинин жыйынтыгын, «Манас» эпосунун поэтикасынын анализин, сюжеттин уюштурулуш принциптерин жана өзгөчөлүктөрү тууралуу иликтөөлөрүн ачып берүүгө аракет жасаган. Изденүүчү Зайыр Мамытбековдун «Манас» эпосу боюнча изилдөөсү катардагы белгилүү болгон манастануучулар сыяктуу эле советтик идеологиянын таасиринин алдында калгандыгын жашырбайт, бирок ошол эле учурда алардан өзгөчөлөнгөн тараптарын таап чыгууга аракеттерди жасап, башка окумуштуу изилдөөчүлөрдөн айырмаланып, Зайыр Мамытбеков эпостогу образдардын портреттерине өзгөчө көңүл бургандыгы менен айрымаланарын баса белгилейт.

«Алыкул Осмоновдун чыгармачылыгы жана котормочулук ишмердүүлүгү Зайыр Мамытбековдун изилдөөлөрүндө» главасын изденүүчү

«Алыкул Осмоновдун аскер тематикасындагы ырлары жана поэмаларындагы «Алыкул Осмоновдун согуш мезгилинен кийинки чыгармачылыгы», «Алыкул Осмоновдун кыргыз оозеки чыгармаларынын негизинде жазылган ырлары», Алыкул Осмоновдун котормолору Зайыр Мамытбековдун сынында» деген параграфтарга бөлүнүп, көрүнүп тургандай алдыңкы үч параграфта акындын ырлары жана поэмаларына Зайыр Мамытбеков тарабынан жасалган талдоого басым жасалган. Зайыр Мамытбековдун акындын ар бир ырына берилген сын, пикир, ой, талдоолорун

«Пламенный поэт» монографиясынын мазмунунан алып чыккан. Алыкул Осмоновдун поэтикалык ишмердүүлүгү боюнча Зайыр Мамытбеков тарабынан көлөмдүү аналитикалык иш жүргүзүлгөндүгүн, «Комуз», «Поэзия», «Отуз жаш», «Доор» аттуу ырларына жүргүзүлгөн талдоолоруна токтолуп, акындын М.Ю.Лермонтовдун ырлары, Шота Руставелинин «Жолборс терисисн жамынган баатыр» поэмасынын котормолорун кандайчы талдоого алгандыгын айтып келип, Алыкул Осмоновго акын-новатор катары баа бергендигин белгилеп өтөт.

«Зайыр Мамытбековдун котормолорунда орус жана чыгыш классиктери: эквиваленттүүлүгү жана адекваттуулугу» деп аталган 4 глава **«Орус классикалык поэтикалык чыгармалар 3.Мамытбековдун котормосунда», «М.Ю.Лермонтовдун «Маскарад» драмасынын котормосунун эквиваленттүүлүгү жана адекваттуулугу», «Л.Н.Толстойдун «Хажжи Мурат» повестинин котормосу», «Премчанданын аңгемелеринин жана жапон акындарынын ырларынын котормосу»** деген параграфтарга бөлүнүп, ар бир параграфта Зайыр Мамытбековдун котормолорунун баасын О. Ибраимов, С.Шимеев, К.Рысалиев, К.Джидееванын изилдөөсүнүн алып чыккан. Аталган окумуштуулардын талдоолорун ортого салган.

Диссертациянын корутунду бөлүгүндө иштин максат-милдеттерине, коргоого коюлган жоболорго ылайык адабият таануунун теориялык-типологиялык жана салыштырма-тарыхый методдорун колдонуу менен илимий анализ жүргүзүп, конкреттүү жыйынтыктарды берген. Кыргыз адабият таануусунун, анын ичинде манаптаануу, осмонов таануу, котормо таануу багытындагы олуттуу мааниге илимий-теориялык натыйжаларынын теориялык да, практикалык да мааниси бар.

Диссертациялык иште айрым кемчиликтер да кездешпей койбойт:

1. Диссертациянын текстинде кайталоолор кезигет, айрым учурларда сөзмө сөз кайталоолор болуп калган. Айрым жерлерде параграфка тиешеси жок жыйынтыктоолор кошулуп кеткен («Манас» эпосу Зайыр Мамытбековдун салыштырма-аналитикалык изилдөөсүндө» деп аталган главаны жазып жатып, биринчи параграфтын изилдөө объектилер катары Зайыр Мамытбековдун изилдөөчүнө арналган монографиялар менен катар Алыкул Осмоновдун «Пламенный поэт» монографиялары да белгиленип калган);

